

ВИВЧЕННЯ СТАНУ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДО ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ У ШКОЛІ

Борисюк С. О.

У статті висвітлюються окремі аспекти системного підходу до підготовки майбутніх соціальних педагогів, дослідження студентами шкільної дезадаптації, вивчення особливостей соціально-педагогічного консультування і практики в школі як складових системи професійної підготовки.
Ключові слова: консультування, шкільна дезадаптація, соціальний педагог.

В статье раскрываются отдельные аспекты системного подхода к подготовке будущих социальных педагогов. Исследование студентами школьной дезадаптации, изучение особенностей социально-педагогического консультирования и практики в школе как составляющих системы профессиональной подготовки.
Ключевые слова: консультирование, школьная дезадаптация, социальный педагог.

The article highlights certain aspects of a systemic approach to the training of future social educators, student research on school maladjustment, studying specific features of socio-pedagogical counseling and practice in school as components of the system of professional training.
Key words: counseling, school maladjustment, social educator.

Актуальність проблеми. Питання про підготовку майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до групової та індивідуальної консультативної роботи у школі є актуальним з кількох позицій.

З одного боку, соціально-педагогічна сфера як така перебуває в стадії становлення і, відповідно, підготовка фахівців, які в її межах будуть професійно здійснювати консультативну практику є предметом сучасних досліджень.

З іншого боку, проблема шкільної дезадаптації школярів різного віку, спричинена низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів, займає чільне місце серед вирішення соціально-педагогічних та психологічних питань сучасних освітніх процесів.

Постановка завдань дослідження. Розкрити окремі аспекти системності у підготовці фахівців соціально-педагогічної сфери та орієнтація їх майбутньої консультативної роботи на актуальні запити шкільного життя – основні завдання даної статті.

Виклад основного матеріалу. Фахова підготовка соціальних педагогів до консультативної роботи у школі об'єднує кілька блоків, і основні серед них – теоретичний та практичний. Знання щодо особливостей і змісту консультативної роботи майбутні соціальні педагоги засвоюють у процесі вивчення на четвертому курсі навчальної дисципліни "Соціально-педагогічне консультування". Робота студентів на практичних та лабораторних заняттях у межах даного предмету спрямована на відпрацювання ними технологічного аспекту консультативної діяльності (тобто, якими засобами, прийомами і за яким алгоритмом проводиться консультація).

Разом з тим постають питання не абстрактної консультативної дії, а орієнтованої на актуальні запити навчально-виховного процесу в школі. Тому важливо організувати вивчення студентами основних проблем шкільного життя дітей як можливих запитів для їх майбутньої практичної консультативної роботи.

Такий системний підхід реалізується у підготовці майбутніх соціальних педагогів на факультеті психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. А саме: на третьому курсі під час вивчення навчальної дисципліни "Основи соціально-педагогічних досліджень" студенти всебічно вивчають особливості виховної шкільної практики, впливу процесів соціалізації, адаптації та дезадаптації учнів тощо. Результати виконаних досліджень є загальними орієнтирами можливих запитів до них як студентів-практикантів під час проходження практики у школі, яка за навчальним планом також проходить на четвертому курсі після вивчення навчальної дисципліни "Соціально-педагогічне консультування".

Дослідженню окремих аспектів консультування, консультативної діяльності завжди приділялася належна увага, а саме: проблеми професійного консультування молоді (М. Дяченко, М. Захаров, М. Калугін, П. Перепелиця, Б. Федоришин); вивчення зарубіжного досвіду професійного консультування молоді (Н. Лавриченко, М. Тименко, М. Туленков); питання консультування підлітків (Н. Гуткіна, П. Горно-стай, С. Васьківська, Н. Журавльова, Т. Флоренська, О. Хухлаєва, Н. Самоукіна).

Предметом нашого наукового інтересу є праці, присвячені особливостям діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі, зокрема консультативній (Л. Артюшкіна, Н. Басова, Л. Нікітіна, І. Грига, Л. Завацька, А. Капська, Р. Овчарова, І. Трубавіна, М. Шакурова), де зазначається, що у роботі консультанта – соціального педагога використовуються інформація, спеціальні знання для надання допомоги людям у розв'язанні їхніх життєвих проблем у межах професійних компетенцій фахівця.

У сучасних реаліях консультування є однією з прикладних галузей не тільки психології, а й соціальної педагогіки, яка покликана допомагати людям у вирішенні складних життєвих проблем. У зв'язку з цим буде доцільно конкретизувати професійну консультативну допомогу соціального педагога як "соціально-педагогічне консультування", виходячи з розуміння сутності соціально-педагогічної діяльності.

Як зазначає Л. Завацька, соціально-педагогічне консультування – діяльність, спрямована на надання допомоги клієнту у пошуку розв'язання проблемної ситуації; процес, у ході якого спеціаліст допомагає клієнту вивчити і зрозуміти зміст даної проблеми і запропонувати різні варіанти вирішення цієї проблеми. За змістом – це є технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з метою їх соціалізації, відновлення і оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, розробки соціальних норм спілкування. Найчастіше соціально-педагогічне консультування виступає у формі поради, визначення альтернативних шляхів вирішення проблеми, надання клієнту необхідної інформації. У практиці соціальної роботи знаходять застосування всі форми і види консультування, а відповідно з виникаючими проблемами може бути використано і їх поєднання [5].

Основними функціями соціально-педагогічного консультування є: інформаційна, психотерапевтична, педагогічна, організаційна. Основою соціально-педагогічного консультування виступає феномен допомоги, який проявляється у трьох аспектах: освітньому, посередницькому і психологічному [6].

Іншими науковцями пропонуються загальні схеми консультативної роботи з дітьми і підлітками. Наприклад, алгоритм віково-психологічного консультування, запропонований Г. Бурменською, Є. Захаровою, О. Карабановою; схема шкільного консультування, запропонована А. Ануфрієвим, О. Бусаровою тощо.

При усіх відмінностях, які спостерігаються сьогодні в розумінні суті консультування і його завдань, теоретики і практики погоджуються, що консультування є професійною взаємодією між навченим консультантом і клієнтом, спрямованого на вирішення проблеми останнього.

Отже, які ж особливості змісту і прояву клієнтського запиту можуть бути виявлені у процесі консультативної роботи соціального педагога школи? Вирішення даного питання стало метою проведеного студентами дослідження. Гіпотетично були визначені адаптаційні процеси у школі як такі, що породжують у дітей, батьків та вчителів найбільше запитів до консультанта.

Найбільш виражені емоційні реакції, переживання виникають у критичні моменти розбалансованості в динамічному процесі взаємодії дитини і середовища, у так звані "критичні періоди". Саме такий період виникає під час переходу дитини у підлітковий вік. Дітям цього віку властиві психологічні особливості, які сприяють виникненню тривожності: підвищена емоційна чутливість до зовнішніх впливів та сильна зовнішня і внутрішня реакція на них; обмеженість форм адаптивних реакцій на впливи; високий рівень емоційного зараження тощо. Тому саме в цьому віці тривожність може закріпитися як властивість особистості.

Психологічні характеристики дітей шкільного віку можна вважати найбільш сензитивними до навчально-виховних впливів, що робить можливим проведення ефективної роботи з профілактики і корекції дезадаптації учнів школи.

У науковій літературі проблема адаптації є досить традиційною (Ю. А. Александровський, Г. О. Балл, Ф. Б. Березін, П. С. Кузнецов). Виявлені особливості прояву адаптаційних процесів (В. В. Суворова), розглянуті фактори, які детермінують цей процес (І. С. Булах, Г. О. Хомич).

Явище, протилежне процесу адаптації, – дезадаптація – трактується як процес, пов'язаний з переключенням з одних умов життя і, відповідно, звиканням до інших (Л. М. Бережнова, О. В. Хухлаєва). Актуальним у сучасних умовах є питання комплексного вивчення дезадаптації дітей у школі. Як свідчать результати наукових досліджень (М. Р. Бітянова, Г. В. Бурменська, І. О. Коробейников, Н. Г. Лусканова, Н. Ю. Максимова, Р. В. Овчарова та ін.), діти відчують стан дезадаптації у систематичному шкільному навчанні. З цим пов'язані проблеми важковиховуваності та труднощі у навчанні (Ю. М. В'юнкова, Н. Л. Коновалов, О. Л. Кононко).

Рівень дезадаптації школярів і форми її виявлення коливаються від незначних мотиваційних і поведінкових порушень до повної відмови відвідувати школу.

Термін "шкільна адаптація" використовується для опису різних проблем і труднощів, що виникають у школі під час переходу з одного ступеня навчання на інший. Шкільна адаптація – це процес взаємодії особистості із середовищем, у якому особистість повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб. Якщо цього немає – виникає дезадаптація як сукупність ознак, що вказують на порушення процесу й результату пристосування дитини до вимог шкільного життя, конфлікти з однокласниками, неадекватна поведінка, нервово-психічне напруження, занижена самооцінка. Вона негативно впливає на успішність, поведінку, мотиваційну й емоційну сферу школяра, виражається через тривогу [1; 2].

Стан тривоги – це індикатор незадоволення потреби.

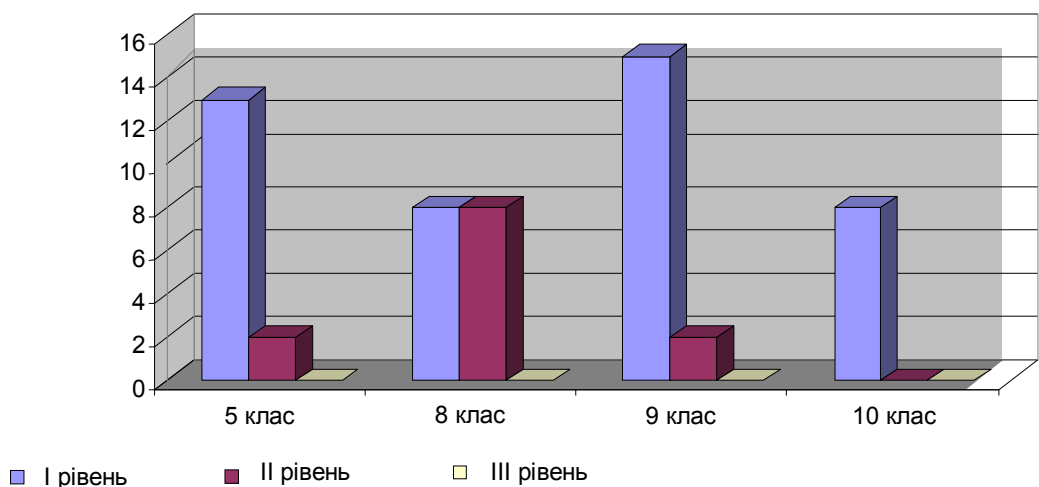
Шкільна тривожність – це порівняно м'яка форма прояву емоційного неблагополуччя дитини. Вона виражається у хвилюванні, підвищеному занепокоєнні в навчальних ситуаціях, у класі, очікуванні негативного ставлення до себе, негативної оцінки з боку педагогів, однолітків, дитина може почувати власну неповноцінність.

Як було зазначено вище, студентами факультету психології і соціальної роботи НДУ (3 курс) вивчалася шкільна дезадаптація учнів 5–10 класів загальноосвітніх шкіл м. Ніжина за такими показниками: визначення шкільної тривожності учнів за тестом Філіпса та оцінювання рівня шкільної адаптації та мотивації за Н. Г. Лускановою.

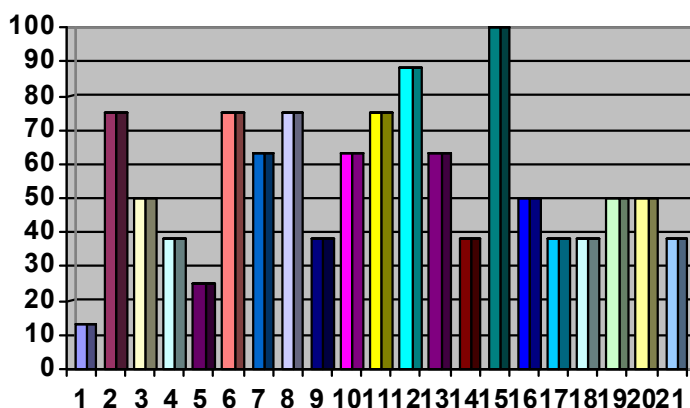
Високий рівень шкільної тривожності за результатами дослідження спостерігаються у 5-х та 9-х класах – тобто в перехідні періоди підлітків у середні та старші класи (див. діаграму 1).

Методика Філіпса дала змогу виявити, за яким фактором у яких конкретно учнів високі результати тривожності, а також як проявляються в окремих школярів складові шкільної тривожності. Наприклад, показники страху у стосунках з вчителями в колективі п'ятикласників розподіляються нерівномірно. Діаграма 2 показує надмірний розвиток даного критерію – в учнів за номерами 2, 6, 8, 11, 12, 15. І саме такі учні можуть бути в об'єкті консультативної бесіди з соціальним педагогом.

Співставлення результатів дослідження шкільної тривожності за методикою Філіпса та рівня шкільної адаптації, за Лускановою, підтверджує залежність розвитку шкільної дезадаптації учнів від рівня їх шкільної тривожності.

Діаграма 1. Динаміка рівня шкільної тривожності в учнів 5, 8, 9, 10 класів

Діаграма 2. Показники розвитку страху щодо стосунків з вчителями

Висновки. Таким чином, у підлітковому віці тривожність виникає і закріплюється як стійке особистісне утворення на основі важливої потреби в цей період щодо позитивного, стійкого відношення до себе. Внутрішній конфлікт, що відображає суперечності в "Я-концепції", у відношенні до себе, продовжує відігравати основну роль у виникненні і закріпленні шкільної тривожності надалі, яка тісно пов'язана зі шкільною дезадаптацією. Для консультативної практики важливим є встановити такий взаємозв'язок, що допоможе майбутнім соціальним педагогам спрямувати на актуальні проблеми сучасного шкільного навчання планування та реалізацію індивідуальної і групової консультативної практики у професійній діяльності.

Література

1. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах / упоряд. Т. Червона. – К. : Шк. світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека "Шкільного світу").

2. Адаптація дитини до школи / С. Максименко. – К. : Мікрос-СВС, 2003 – 111 с
3. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта : навч. посіб. / пер. з англ. О. Абесонової. – К. : Сфера, 1998. – 342 с.
4. Лусканова Н. Г. Методы исследования детей с трудностями в обучении. – М., 1993. – 64 с.
5. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Л. М. Завацька. – К. : Слово, 2008. – 240 с.
6. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. – К., 2000. – 372 с.